

Ірина Скакальська, Інна Швалюк (м. Кременець)

РЕЛІГІЙНА ОСВІТА У МІЖВОЄННІЙ ПОЛЬЩІ: ВІДКРИТТЯ ПРАВОСЛАВНОГО БОГОСЛОВСЬКОГО ФАКУЛЬТЕТУ У ВАРШАВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

У статті охарактеризовано релігійну політику урядів Польщі по відношенню до православ'я. Розглянуто стан духовної православної освіти та розкрито процес створення її функціонування православної богословського факультету у Варшавському університеті.

Ключові слова: релігійна освіта, Польща, православ'я, духовенство, політика.

Актуальність теми зумовлена необхідністю вивчення історичного досвіду становлення та розвитку релігійної православної освіти в Україні, оскільки із здобуттям нашою державою незалежності спостерігається посилення інтересу до релігії та її вплив на суспільно-політичне та соціокультурне життя країни.

Мета дослідження полягає у висвітленні організаційно-педагогічних засад релігійної освіти на Волині та православному богословському факультеті Варшавського університету.

Аналіз наукової літератури та архівних джерел засвідчив, що проблема розвитку релігійної освіти в Польщі у міжвоєнний період ХХ ст. не була предметом спеціальних наукових досліджень. Окреслена нами проблема не знайшла повного висвітлення в історичній науці Серед досліджень слід назвати праці Г. Степаненко [1], Н. Шип [2], В. Борщевича [3; 4], В. Рожко [5] та ін. Проблеми історії церкви висвітлені у роботах вітчизняних науковців, зокрема, А. Колодного [6]. Також необхідно врахувати наукові збірники, що присвячені релігійній тематиці [7].

У 20–30-х рр. ХХ ст. у церковному житті Волині мали місце такі процеси, як здобуття автокефалії, піднесення національної свідомості духовенства, дерусифікація церкви, ревідикація тощо. У досліджуваний період на території Кременецького повіту, який входив до складу Волинського воєводства Другої Речі Посполитої діяли дві основні церкви – Автокефальна Православна Церква в Польщі і Римо-католицька, до речі, саме остання мала повну підтримку влади. У Православній церкві становище було набагато складнішим. У цей час літургії і надалі відправлялися церковнослов'янською мовою, а проповіді виголошувалися російською. Російськомовною залишалася уся церковна література. Це була досить складна ситуація, наприклад, внаслідок перепису 1931 р. в Кременецькому повіті проживало 243,032 осіб, серед них православних – 184,517 осіб. [8, с. 739].

Політика польської влади у відношенні до Української православної церкви у 1918–1925 рр. зводилася урядом народних демократів до “національної асиміляції”, тобто виражалось у прагненні полонізувати православних [9, с. 7]. Цій меті був підпорядкований автокефальний статус Православної церкви. Так, незалежність Православної церкви в Польщі (далі – ПЦП) від Московського Патріархату відповідала інтересам польського уряду у проведенні внутрішньої політики. Обмеження впливу Російської православної церкви (далі – РПЦ) на ПЦП автоматично зміцнювало позиції Римо-католицької церкви (РКЦ), цим самим полегшувало поширення католицизму.

Підтримка автокефального статусу ПЦП з боку польської влади співпала у часі з розвитком національно-церковного руху, що сприяв українізації церкви, а відтак і руху за отримання автокефалії [9, с. 8]. У Почаєві 3–10 жовтня 1921 р. відбулося Волинське єпархіальне зібрання представників духовенства і мирян з метою українізації православ'я [10, с. 86]. Наступна українська маніфестація відбулася у Почаївській лаврі на день преподобного Іова 28 серпня 1933 р. До Лаври зібралось безліч народу – було понад 15–20 тис., як подавали це у часописах [11, с. 407]. Для вдумливого спостерігача було зрозуміло, що ця маніфестація була попередньо добре підготовлена, але вона ніколи не вдалася б, коли не було б для неї сприятливого ґрунту в самому тодішньому церковному житті, а головне – у його провіді. У цей день в Почаєві відбувся величезний мітинг. Виступали послі до

сейму про необхідність українізації церкви. Посли перечитали заготовлену петицію до собору єпископів і всі її прийняли оплесками.

Наслідки зібрання виявилися реальними: митрополит Діонісій, як росіянин, змушений був зректися української Західної Волині. Архієпископом Волинським був призначений українець-холмщак Олексій Громадський. Архієпископ Олексій запровадив проповідь українською мовою на усій території Західної Волині. Урядовою мовою в його консисторії стала українська мова, почав видаватися для Волині журнал «Церква і Нарід». У Почаївській лаврі позникали різні написи російською мовою [11, с. 410]. Саме у цьому проявилася заслуга українського православного духовенства та громади в контексті дерусифікації церкви.

Кузнею волинських церковних кадрів була духовна семінарія в Кременці, заснована 1919 р. із залученням частини викладацького складу колишньої Хомської духовної семінарії [12, с.57]. Учнями духовної семінарії були переважно вихідці із сільської місцевості, де традиційно переважало українське населення.

Семінарія з 1927 р. мала державне утримання і наділялася правами державних середніх шкіл. Тобто, кожен випускник закладу мав право вступу до будь-якого університету Польщі. Навчалися тут в середньому близько 200 учнів. Наприклад, у 1930–1931 навчальному році нараховувалось 343 вихованців [13, арк. 54].

У березні 1932 р. Міністерство ісповідань і освіти оголосило реформу системи шкільної освіти в державі. Зміни стосувались і Кременецької духовної семінарії. На її місці планували створити трирічний богословський ліцей, до якого кандидати у священники вступали б після закінчення чотирирічних загальноосвітніх гімназій [14, с. 118]. Однак, на нараді під головуванням митрополита Діонісія, у квітні 1933 р. за участю інспектора семінарії С. Міляшкевича та в. о. ректора Віленської семінарії прот. М. Тучемського з'явився новий проект, який передбачав створення богословського ліцею у Варшаві. У 1938–1939 шкільному році відкрився православний богословський ліцей у Варшаві. Викладання у ліцеї здійснювалось польською мовою і передбачалося дві години на тиждень для рідного слова. До ліцею, після іспитів поступило 12 учнів [15, с. 780]. З середини 1930-х років Кременецька духовна семінарія здійснювала лише випуски студентів, поповнення не набирали. Стан поступової ліквідації семінарії тривав до приходу радянської влади у 1939 р.

У 1935 р. депутат С. Тимошенко з трибуни сейму намагався ще раз привернути увагу до проблем духовної освіти на Волині. У промові він наголосив, що переведення семінарії з Кременця до Варшави стане кривдою для краю [14, с. 119]. Проте влада вже змінила своє ставлення до ПЦП і прагнула останню перетворити на пропольську та розпочала її вже деукраїнізацію.

У лютому 1925 р. відбулося урочисте відкриття православного богословського факультету Варшавського університету. В актовому залі зібрались усі архіреї ПЦП, представники уряду, митрополит Діонісій. У своєму виступі ректор університету, зазначив, що Польща не обмежує жодної релігії. Митрополит Діонісій наголосив, що ПЦП отримала вищий навчальний заклад, який у майбутньому забезпечить її освіченими духовенством та керівництвом. Новий факультет та його викладацький склад поставили перед собою складні завдання. З однієї сторони факультет повинен давати якісну освіту, а з іншої бути ще й науковим центром [16, арк. 3]. У ході урочистих промов надано слово професору історії Варшавського університету О. Галецькому, він прочитав коротку лекцію на тему «Польська держава і православна церква в першому столітті їх співіснування».

Необхідно також відмітити, що, на жаль, на урочисте відкриття православного факультету не прийшли представники католицького духовенства. Відсутніми були професори католицького богословського факультету того ж університету, у той же час були представники лютеранського богослов'я. У той день був урочистий прийом у покоях митрополита з нагоди відкриття факультету [16, арк. 4]. Підкреслимо те, що у зв'язку з такою подією митрополитом отримано низку телеграм (з Віленської

православної консисторії, православної консисторії Городно, з Волинської духовної консисторії м. Кременця та ін.).

Прийом на навчання студентів на православний богословський факультет мав розпочатися відразу після його відкриття (з 9 лютого – до 15 квітня). Складено розклад занять. Наприклад, у понеділок з 8–10 год. ранку вправи з латинської мови. Семінарії класичної філології. 6–8 год. вечора семінарії з всевітньої історії [16, арк. 5].

Підкреслимо, що нова генерація духовенства, котра закінчила православний богословський відділ при Варшавському університеті, особливо вихованці державного інтернату для студентів-теологів, отримали від держави підтримку у вигляді першості при призначенні на парафії. З цього приводу Януш Воліньські, керівник сектору Міністерства віросповідань і освіти, надіслав офіційне розпорядження воєводам про надання їм переваги у працевлаштуванні. Це стало ще одним важелем впливу режиму на формування волинського духовенства у напрямі плекання пропольських настроїв [17, с.117].

Якщо проаналізувати освіту духовенства Кременецького повіту, то чимало серед священиків було випускників саме православного богословського факультету Варшавського університету. Наприклад, у с. Дунаїв Кременецького повіту настоятелем був Олександр Стецюк, який народився 1905 р., у 1931 р. закінчив православний богословський факультет Варшавського університету [18, арк.2].

Отже, одним із напрямків функціонування Православної церкви була її освітня діяльність. На становлення і розвиток православної релігійної освіти в Другій Речі Посполитій мали вплив суспільно-політичні тенденції, такі, як контроль державою за діяльністю ПЦП; підтримка владою розмосковлення церковного життя для того, щоб збільшити свій вплив на православних; боротьба українців за утвердження автокефалії ПЦП; зростання національної свідомості національних меншин; активний захист православ'я з боку українських депутатів. Саме духовенство було зацікавлене у створенні шкіл для народу та докладало багато зусиль для організації їх роботи.

Список використаних джерел

1. Степаненко Г. В. Освітня діяльність православного духовенства в Україні (XIX – початок XX ст.) / Г. В. Степаненко: автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01 – «Історія України» / Ін-т історії України НАН України. – К., 2002. – 25 с.
2. Шип Н.А. Церковно-православний рух в Україні (поч. XX ст.) / Н. А. Шип. – К.: НАН України. Ін-т історії України, 1995. – 66 с.
3. Борщевич В. Українська православна церква на Волині у 20–40-х рр. XX ст.: автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01 – «Історія України» / В. Т. Борщевич/ Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича НАН України. – Л., 2000. – 19 с.
4. Борщевич В. Роль парламентської репрезентації в обороні українського православ'я на Волині у 20–30 роках XX століття / В. Борщевич // Виховання молодого покоління на принципах християнської моралі в процесі духовного відродження України. Матеріали II Міжнародної наук.-практ. конференції. Статті, доповіді, виступи. – Острог, 1998. – С. 410–419.
5. Рожко В. Духовні православні освітні заклади Волині Х–XX ст.: Історико-краєзнавчий нарис / В. Рожко – Луцьк: Медіа, 2002. – 280 с.
6. Колодний А. М. Україна в її релігійних виявах. Монографія/ А. М. Колодний – Львів: СПОЛОМ, 2005. – 336 с.
7. Матеріали VIII Міжнародних Річинських читань до 120-річчя з дня народження Арсена Річинського. Науковий збірник / За ред. А. Колодного та П. Мазура. – Київ-Кременець, 2012.
8. В. К. Віросповідний та національний склад населення пн.-сх. земель Польщі // Церква і нарід. – 1936. – Ч. 22. – С.739–743.
9. Бистрицька Е. Українське релігійне питання в політиці Другої Речі Посполитої Польської (20-30 рр. XX ст.) / Е. Бистрицька // Матеріали VIII Міжнародних Річинських читань до 120-річчя з дня народження Арсена Річинського. Науковий збірник / За ред. А. Колодного та П. Мазура. – Київ-Кременець, 2012. – С. 6–12.
10. Стоколос М. Українізація православної церкви на Волині у 20-30-х рр. історичний досвід і сучасність / М. Стоколос // Волині і Волинське зарубіжжя. – Луцьк, 1994. – С. 86–88.
11. Огієнко І. (митрополит Іларіон) Свята Почаївська лавра / Іван Огієнко – К.: Наша культура і наука, 2004. – 440 с.
12. Рожко В. Духовні православні освітні заклади Волині Х – XX ст.: Історико-краєзнавчий нарис / В. Рожко – Луцьк: Медіа, 2002. – 368 с.
13. Державний архів Тернопільської області, ф. 232, оп. 2, спр. 51.

арк. 54. 14. Милусь В. З історії Волинської духовної семінарії / В. Милусь // Волинська духовна семінарія (до 20- річчя відродження) / Збірник матеріалів науково-практичної конференції з нагоди ювілею 20-річчя відродження Волинської Духовної семінарії. – Луцьк, 2010. – С. 113–128. 15. Православний Богословський ліцей у Варшаві // Церква і нарід. – ч. 19. – 1938. – С.780. 16. Державний архів Тернопільської області, ф. 258, оп. 3, спр. 408, 11 арк. 17. Борщевич В. Православне духовенство Волині у міжвоєнний період: етапи формування, тенденції розвитку / В. Борщевич // Ідея Помісної Православної Церкви в Україні у XX ст.: історичний, канонічний і богословський аспект. Зб. матер. Міжнар. наук. конф. – Луцьк, 2011. – С. 111–120. 18. Державний архів Тернопільської області, ф. 148, оп. 1, спр. 231, арк.2.

Irina Skakalska, Inna Shvalyuk

RELIGIOUS FORMATION IN INTERMILITARY POLAND: OPENING OF ORTHODOX THEOLOGICAL FACULTY AT THE WARSAW UNIVERSITY

In article the religious policy of the governments of Poland in relation to Orthodoxy is characterised. The condition of spiritual orthodox formation is considered and process of creation and functioning of orthodox Theological faculty at the Warsaw university is opened.

Key words: *religious formation, Poland, Orthodoxy, clergy, a policy.*